

Dagboek van het pestjaar

Daniel Defoe

Dagboek van het pestjaar

Verslag van de opmerkelijkste gebeurtenissen en memoires
van persoonlijke lotgevallen
tijdens de grote beproeving van Londen in 1665.

Geschreven door een Londenaar die gedurende de epidemie in de stad
is gebleven. Nooit eerder gepubliceerd.

Uitgeverij La Frontera

Oorspronkelijke titel:

A Journal of the Plague Year (1722)

Auteur:

Daniel Defoe

Copyright Nederlandse vertaling 2025:

Roemer Leushuis, Uitgeverij La Frontera

Illustratie omslag:

Cristan van Emden

ISBN:

9789465128665

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de vertaler.

Het moet begin september 1664 zijn geweest toen in mijn buurt het gerucht ging dat de pest weer was uitgebroken in Holland. Die had daar hevig gewoed in het jaar 1663, vooral in Amsterdam en Rotterdam. Sommigen zeiden dat de ziekte naar Holland was gekomen vanuit Italië. Volgens anderen was ze meegekomen vanuit de Levant, met goederen aan boord van Hollandse schepen die terugkeerden uit Turkije. Weer anderen zeiden dat ze naar Holland was gebracht vanuit Candia, of vanuit Cyprus. Maar het maakte niet uit waar de ziekte vandaan kwam, iedereen was het erover eens dat de pest weer in Holland was.

In die tijd waren er geen kranten om geruchten en verhalen te publiceren, of ideeën om de situatie te verbeteren, zoals ik later in mijn leven wel heb mogen meemaken. Men vernam dat soort dingen van kooplieden en anderen die brieven kregen uit het buitenland. Die mensen verspreidden het nieuws alleen mondeling, zodat niet meteen het hele land op de hoogte was, zoals nu. Maar het scheen dat de regering goed op de hoogte was en die kwam een paar keer bijeen om te bespreken hoe kon worden voorkomen dat het kwaad de Noordzee overstak. Maar dit alles werd heel stil gehouden en zo stierf het gerucht weer uit. We begonnen het te vergeten, want we stelden er weinig belang in en hoopten dat het niet waar was. Maar dit duurde slechts tot eind november of begin december 1664. Toen stierven twee mannen, volgens geruchten Fransen, aan de pest in Long Acre, of beter gezegd, in het hoger gelegen deel van Drury Lane. De familie waar ze bij inwoonden probeerde dit zo veel mogelijk geheim te houden. Maar de buurt kreeg er wind van en zo kwam het de staatssecretarissen ter ore. Die wilden weten of het waar was en stuurden twee geneesheren en een chirurgijn naar het huis om onderzoek te doen. Dat deden ze en omdat ze duidelijke tekens van de ziekte aantroffen op beide dode lichamen, gaven ze openlijk te kennen dat ze van mening waren dat de mannen waren bezweken aan de pest. Dit werd vervolgens formeel meegedeeld aan de wijkambtenaar, die het op zijn beurt aan het stadhuis rapporteerde. Het werd zoals gebruikelijk vermeld in het wekelijkse plakkaat waarin sterfgevallen bekend werden gemaakt:

Pest: 2. Aantal besmette wijken: 1

De mensen werden erg ongerust. De hele stad begon zich zorgen te maken, des te meer omdat in de laatste week van december 1664 in hetzelfde huis nóg een man overleed aan dezelfde ziekte. Maar daarna konden we weer opgelucht ademhalen, want er overleed ongeveer zes weken lang niemand met enig symptoom van de ziekte. Men zei dat de ziekte verdwenen was. Toch stierf er later, ik geloof rond 22 februari, weer iemand aan dezelfde ziekte, in een ander huis maar in dezelfde wijk.

Hierdoor begon iedereen te letten op dat stadsdeel. Uit de weekplakkaten bleek dat het aantal begrafenissen in de wijk St. Giles ongewoon sterk toenam. Men begon te vrezen dat de pest heerste in dat stadsdeel en dat hij veel slachtoffers had geëist, hoewel ze hadden geprobeerd het algemene publiek zoveel mogelijk onkundig te houden. Dit hield de bevolking sterk bezig en slechts weinigen waagden zich op Drury Lane of de andere straten waar ze de pest vermoedden, tenzij verplicht door dringende zaken.

Deze toename in de sterftecijfers werd als volgt zichtbaar: in elk van de wijken St. Giles-in-the-Fields en St. Andrew Holborn werden normaal ongeveer twaalf tot zeventien of negentien begrafenissen per week gehouden. Maar toen de pest net verscheen in de wijk St. Giles nam het aantal gewone begrafenissen aanzienlijk toe. Bijvoorbeeld:

27 december tot 3 januari	St. Giles 16	St. Andrew 17
3 januari tot 10 januari	St. Giles 12	St. Andrew 25
10 januari tot 17 januari	St. Giles 18	St. Andrew 18
17 januari tot 24 januari	St. Giles 23	St. Andrew 16
24 januari tot 31 januari	St. Giles 24	St. Andrew 15
31 januari tot 7 februari	St. Giles 21	St. Andrew 23
7 februari tot 14 februari	St. Giles 24	

Waarvan één gestorven aan de pest

Een vergelijkbare toename was zichtbaar in de wijk St. Bride, die aan één kant grenst aan de wijk Holborn, en in de wijk St. James

Clerkenwell, die aan de andere kant naast Holborn ligt. In elk van deze wijken stierven gewoonlijk vier, zes of acht mensen. In die tijd nam dat als volgt toe:

20 december tot 27 december	St. Bride 0	St. James 8
27 december tot 3 januari	St. Bride 6	St. James 9
3 januari tot 10 januari	St. Bride 11	St. James 7
10 januari tot 17 januari	St. Bride 12	St. James 9
17 januari tot 24 januari	St. Bride 9	St. James 15
24 januari tot 31 januari	St. Bride 8	St. James 12
31 januari tot 7 februari	St. Bride 13	St. James 5
7 februari tot 14 februari	St. Bride 12	St. James 6

Het onbehagen van de bevolking nam bovendien toe omdat in deze weken de sterftecijfers in de plakaten overal sterk toenamen, terwijl ze in die tijd van het jaar gewoonlijk heel laag zijn.

Gewoonlijk varieerde het wekelijkse aantal begrafenissen op de plakaten tussen ongeveer 240, of iets van die orde, en 300. Dit laatste aantal vond men tamelijk hoog. Maar daarna namen de aantallen successievelijk toe, als volgt:

	<i>begraven</i>	<i>toename</i>
20 tot 27 december	291	-
27 december tot 3 januari	349	58
3 tot 10 januari	394	45
10 tot 17 januari	415	21
17 tot 24 januari	474	59

Dit laatste plakkaat was echt beangstigend, want sinds de vorige bezoeking van 1656 hadden er nooit zo veel begrafenissen in één week plaatsgevonden.

Maar ook dit alles ebde weg. Terwijl het koud werd en de vorst, die was begonnen in december, aanhield tot bijna eind februari, met een snijdend koude maar matige wind, daalden de cijfers weer en werd de stad weer gezond. Iedereen beschouwde het gevaar langzamerhand zo goed als geweken. Alleen bleef het wekelijkse aantal sterfgevallen in St. Giles hoog, vooral in april: 25 tot en met 17 april, en 30 in de week van 18 tot de 25, waarvan twee aan de pest en acht aan de vlektyfus, maar daar werd geen onderscheid tussen gemaakt. Ook het aantal slachtoffers van vlektyfus liep in het algemeen op. De week ervoor waren het er nog acht en in bovengenoemde week twaalf.

Dit maakte ons allemaal weer ongerust. Onder de bevolking groeiden afschuwelijke voorgevoelens, vooral nu het weer warmer werd en de zomer zich aankondigde. Maar de week daarna leek er weer wat hoop te zijn: de cijfers waren laag, het totale aantal overledenen was slechts 388, waarvan geen enkele aan de pest en slechts vier aan de vlektyfus.

Toch keerde de ziekte de week daarop terug en verspreidde zich naar twee of drie andere wijken, namelijk St. Andrew Holborn en St. Clement Danes. Tot groot onheil van de binnenstad was er één sterfgeval binnen de muren, in de wijk St. Mary Woolchurch, namelijk in Bearbinder Lane, bij Stocks Market. In totaal stierven er negen aan de pest en zes aan de vlektyfus. Bij onderzoek bleek echter dat de Fransman die was gestorven in Bearbinder Lane, eerder in Long Acre had gewoond, in de buurt van de besmette huizen. Hij was verhuisd uit angst voor de ziekte zonder te weten dat hij deze al onder de leden had.

Het was begin mei, maar het was zacht, onbestendig weer en koel genoeg. De mensen waren nog enigszins hoopvol omdat de binnenstad gezond was. In alle wijken, 97 in getal, werden maar 54 doden begraven. We hoopten dat het zich niet verder zou verspreiden, want het heerste vooral aan die kant van de stad. Onze hoop groeide omdat de week daarop, van 9 tot 16 mei, slechts drie mensen stierven, geen van allen in de binnenstad of in de vrijdommen. In St. Andrew werden maar vijftien doden begraven. Dat was erg weinig. In St. Giles werden er weliswaar 32 begraven, maar daaronder was maar één pestlijder, dus de mensen werden rustiger. Het totale aantal was ook erg

klein, want de week ervoor was dat slechts 347 en in bovengenoemde week slechts 343. Deze hoop koesterden we enkele dagen. Een paar dagen slechts, want de mensen lieten zich geen rad meer voor de ogen draaien. Ze doorzochten de huizen en ontdekten dat de pest nu overal was en dat hij dagelijks veel slachtoffers eiste. Dit maakte een einde aan al onze geringschatting van de ziekte. Die kon ook niet meer verborgen worden gehouden. Spoedig bleek zelfs dat de ziekte zich al zodanig had verspreid dat alle hoop dat zij zou afzwakken, ijdel was. In de wijk St. Giles heerste zij in verschillende straten. Volledige families lagen ziek in bed. Dat werd zichtbaar in het plakkaat van de week daarop. Er werden maar veertien doden aan de pest toegeschreven, maar dat kwam allemaal door schurkenstreken en samenspanning. Want in de wijk St. Giles werden er in totaal 40 begraven, waarvan de meesten zeker aan de pest waren gestorven, ofschoon hun dood aan andere ziektes werd toegeschreven. Hoewel het aantal begrafenissen niet hoger was dan 32 en het totale aantal sterfgevallen slechts 385 bedroeg, werden er veertien toegeschreven aan de vlektyfus en veertien aan de pest. We gingen ervan uit dat er die week in totaal vijftig mensen gestorven waren aan de pest.

Het volgende plakkaat betrof de week van 23 tot 30 mei. Toen zijn er zeventien aan de pest gestorven. Maar er waren 53 begrafenissen in St. Giles, een schrikbarend aantal! Daarvan waren er slechts negen toegeschreven aan de pest. Maar bij nader onderzoek door de vrederechters, op verzoek van de burgemeester, bleek dat er in die wijk in werkelijkheid nog twintig anderen waren overleden aan de pest. Die waren echter genoteerd als slachtoffers van de vlektyfus of andere ziektes. Weer andere sterfgevallen waren verborgen gehouden.

Toch waren dit slechts kleinigheden in vergelijking met hetgeen onmiddellijk daarna gebeurde. Want nu werd het warm en vanaf de eerste week van juni verspreidde de ziekte zich op een vreselijke manier. De sterftcijfers op de plakaten stegen sterk. De aantallen toegeschreven aan koorts, vlektyfus en gebitsproblemen begonnen te groeien. Want iedereen die zijn ziekte kon verhullen deed dat, om te voorkomen dat zijn burens hem zouden mijden en weigeren met hem te spreken. Maar ook om te voorkomen dat de autoriteiten zijn huis zouden afsluiten. Dit werd nog niet gedaan, maar er werd wel mee bedreigd en de mensen werden doodsbenauwd bij de gedachte daaraan.

In de tweede week van juni werden in de wijk St. Giles, waar zich nog steeds het zwaartepunt van de ziekte bevond, 120 doden begraven. Volgens de cijfers betrof het slechts 68 pestgevallen, maar iedereen zei dat het er tenminste 100 waren. Dit berekenden ze op basis van het normale aantal begrafenis in die wijk, dat ik hierboven noem.

Tot aan deze week was de binnenstad vrij gebleven van de pest, want in alle 97 wijken was daar nooit iemand aan gestorven, behalve die ene Fransman die ik eerder noemde. Maar nu stierven er vier in de binnenstad: één in Wood Street, één in Fenchurch Street en twee in Crooked Lane. Southwark bleef volledig verschoond. Er was nog niemand overleden aan die kant van het water.

Ik woonde buiten de stadspoort Aldgate, ongeveer halverwege tussen de kerk van Aldgate en de poort van Whitechapel, aan de linkerkant of de noordelijke kant van de straat. De epidemie had dat stadsdeel nog niet bereikt, dus onze buurt was nog steeds heel rustig. Maar aan de andere kant van de stad heerste grote beroering. Opvallend was dat het rijkere volksdeel, vooral de adel en de lagere adel uit het Westen van de stad, zich verdrong om de stad te verlaten met hun families en hun bedienden. Dit was vooral merkbaar in Whitechapel, ik bedoel Broad Street, waar ik woonde: je zag er niets dan wagens en karren, volgepakt met goederen, vrouwen, bedienden, kinderen, enzovoorts. Koetsen vol mensen van het betere soort, gemend door koetsiers. Allemaal haastten ze zich weg. Daarna verschenen lege wagens, karren en reservepaarden met bedienden die kennelijk terugkwamen of gestuurd waren vanuit het platteland om meer mensen op te halen. Verder waren er talloze mensen op paarden, sommigen alleen en anderen met bedienden, maar allemaal beladen met bagage. Iedereen kon zien dat ze voorbereid waren op een reis.

Dit was een erg droevig en verschrikkelijk tafereel, dat ik de hele dag door moest aanschouwen, want iets anders van betekenis was er niet te zien. Het vervulde me met heel zwaarmoedige gedachten aan de ellende die de stad overviel en het trieste lot dat de achterblijvers zou treffen.

Deze opschudding duurde weken en was zo groot dat je slechts met zeer veel moeite de voorkeur van de burgemeester kon bereiken. Daar verdrong zich een menigte om vrijgeleides en gezondheidsverklaringen te bemachtigen voor degenen die de stad

verlieten. Reizigers zonder deze documenten werden niet toegelaten tot de steden aan de weg en kregen geen toegang tot herbergen waar ze hun intrek wilden nemen. Nu er al deze tijd niemand in de binnenstad was overleden, verstrekte onze burgemeester probleemloos gezondheidsverklaringen aan alle bewoners van de 97 wijken en gedurende enige tijd ook aan de bewoners van de vrijdommen.

Deze opschudding duurde, zoals ik al schreef, enkele weken, ik bedoel heel de maanden mei en juni. Ze verergerde omdat het gerucht ging dat de regering opdracht zou geven slagbomen en hekken op de wegen te laten plaatsen, om te voorkomen dat mensen gingen reizen. Ook ging het gerucht dat de plaatsen langs de weg geen mensen uit Londen zouden doorlaten uit angst dat ze de ziekte bij zich droegen. Maar deze geruchten waren slechts gebaseerd op fantasie, vooral in het begin.

Ik begon nu serieus na te denken over mijzelf en wat ik voor mijzelf moest regelen. Ik bedoel, ik moest kiezen: in Londen blijven, of mijn huis afsluiten en vluchten, zoals veel van mijn burens deden. Ik heb dit zo omstandig opgeschreven omdat het in de toekomst van belang kan zijn voor hen die hetzelfde noodlot treft en die dezelfde keuze moeten maken. Daarom hoop ik dat dit relaas aan hen zal worden doorgegeven, meer als een instructie dan als een beschrijving van mijn daden, want ik begrijp dat het ze misschien geen stuiver waard is om te weten hoe het met mij is afgelopen.

Ik had twee belangen. Het eerste was de voortzetting van mijn zaak en werkplaats. Dat was een zwaarwegend belang, want daar had ik al mijn aardse rijkdom in geïnvesteerd. Het tweede was mijn lijfsbehoud tijdens deze afschuwelijke catastrofe, die de hele stad onder de voet leek te gaan lopen en die, hoe omvangrijk ook, mij veel groter voorkwam dan hij misschien was, mogelijk in het licht van mijn angsten en die van anderen.

Het eerste belang telde voor mij heel zwaar. Ik had een zadelmakerij. Het grootste deel van mijn zadels werd niet verkocht via een winkel of in de losse verkoop, maar aan de kooplieden die ze uitvoerden naar de Engelse kolonies in Amerika. Dus daarvan waren mijn zaken sterk afhankelijk. Ik was alleenstaand, dat is waar, maar ik had een huishouden van bedienden in mijn zaak. Ik had een huis, een winkel en pakhuizen vol goederen. Om kort te gaan: dit alles achterlaten zoals dingen in zo'n geval moeten worden achtergelaten, dat

wil zeggen, zonder opzichter of iemand die geschikt was om ze aan toe te vertrouwen, zou gelijk staan aan het riskeren van het verlies, niet alleen van mijn zaak, maar ook van mijn goederen, in feite van alles wat ik in de wereld bezat.

Ik had in die tijd een oudere broer in Londen, die enkele jaren eerder teruggekomen was uit Portugal. Toen ik deze kwestie met hem besprak, antwoordde hij met slechts drie woorden. Zijn antwoord was hetzelfde als het antwoord dat in een heel andere kwestie werd gegeven, namelijk 'Meester, red Uzelf'. Hij was er, kortom, voorstander van dat ik mij terug zou trekken op het platteland, iets wat hijzelf ook had besloten te doen, samen met zijn familie. Hij vertelde me iets wat hij kennelijk in het buitenland had gehoord: dat vluchten de beste voorbereiding was op een pestepidemie. Voor wat betreft mijn argument dat ik mijn zaak, mijn goederen en kredieten kwijt zou raken, dit weerlegde hij volledig. Hij gebruikte uitgerekend het argument waarop ik juist mijn beslissing baseerde om te blijven. Hij zei namelijk dat het argument 'dat ik mijn veiligheid en gezondheid in Gods hand legde' het sterkst pleitte tegen mijn bewering dat ik mijn zaak en mijn goederen kwijt zou raken. 'Want,' zo zei hij, 'is het niet even redelijk om de kans of het risico om je zaak te verliezen over te laten aan God, als te blijven op een plaats waar het gevaar zo duidelijk aanwezig is en je leven in Zijn handen te leggen?'

Ik kon niet aanvoeren dat ik niet wist waar ik heen moest gaan, want ik had verschillende vrienden en kennissen in Northamptonshire. Daar kwam onze familie eigenlijk vandaan. Bovendien woonde mijn enige zus in Lincolnshire. Zij zou mij heel graag ontvangen en gastvrij onthalen.

Mijn broer had zijn vrouw en twee kinderen al naar Bedfordshire gestuurd en had besloten ze achterna te reizen. Hij drong er sterk op aan dat ik zou vertrekken. Eenmaal had ik besloten gevolg te geven aan zijn wensen, maar toen kon ik niet aan een paard komen. Weliswaar was niet iedereen uit de binnenstad van Londen vertrokken, maar ik durf te stellen dat vrijwel alle paarden wel weg waren. Want het was wekenlang praktisch onmogelijk om waar dan ook in de binnenstad een paard te kopen of te huren. Eenmaal besloot ik lopend te vertrekken met één bediende en, zoals zovelen, niet in herbergen te slapen maar een soldatentent mee te nemen, zodat we in het veld konden slapen. Het was erg warm weer dus er was geen gevaar verkouden te worden. Ik

zeg 'zoals zovelen', want uiteindelijk heeft een aantal mensen dit gedaan, vooral zij die tijdens de oorlog, die nog maar enkele jaren geleden was afgelopen, deel hadden uitgemaakt van de legers. Als we spreken over indirecte oorzaken, dan gebiedt de waarheid mij te zeggen dat, als de meeste mensen die vertrokken hetzelfde hadden gedaan, de pest niet binnen zou zijn gebracht in zovele plaatsen en huizen, met zoveel ellende voor massa's mensen tot gevolg, of zelfs hun ondergang.

Maar toen werd ik misleid door de bediende, die ik mee had willen nemen. Hij was bang geworden omdat de ziekte zich had verspreid. Aangezien hij niet wist wanneer ik zou vertrekken, nam hij andere maatregelen en liet mij in de steek. Dus die keer moest ik het uitstellen. Hoe het ook liep, ik merkte dat mijn plannen om te vertrekken altijd doorkruist werden door één of andere toevallige omstandigheid waardoor mijn vertrek weer werd uitgesteld. Dat brengt mij op een verhaal dat anders zou worden beschouwd als een nodeloze uitweiding, namelijk dat de mislukkingen van die plannen Gods werk waren.

Ik vertel dit verhaal ook omdat het de beste aanpak is die ik iemand in een dergelijk geval kan adviseren, met name als het iemand betreft die zijn plicht serieus neemt. Diegene kan daar lering uit trekken, namelijk dat hij de specifieke vooruitzichten die zich op zo'n moment voordoen in samenhang dient te beschouwen, hoe ze met elkaar in verband staan en hoe ze allen tezamen betrekking hebben op het vraagstuk waar hij zich voor ziet gesteld. Dan, geloof ik, kan hij ze gerust beschouwen als aanwijzingen van God wat hij ontegenzeggelijk dient te doen in een dergelijk geval. Ik bedoel als het gaat om de kwestie van blijven op de plaats waar we wonen of weggaan, wanneer we bezocht worden door een besmettelijke ziekte.

Op een ochtend, toen ik hierover zat te peinzen, zag ik in één keer scherp dat deze mislukkingen iets bijzonders hadden, want alles wat tot ons komt is op bevel van of met goedkeuring van de Goddelijke macht. En dat ik moest overwegen of dit geen duidelijke aanwijzing of aankondiging was dat het Gods wil was dat ik niet zou vertrekken. Daaruit trok ik onmiddellijk de conclusie dat, als het werkelijk Gods wil was dat ik bleef, Hij in staat was om mij succesvol te beschermen tegen de dood en het gevaar dat mij aan alle kanten zou omringen. Als ik zou proberen om mezelf in veiligheid te brengen door te vluchten uit mijn woonplaats en in strijd te handelen met deze aanwijzingen, die, zo

geloofde ik, Goddelijk waren, dan zou ik als het ware vluchten voor God en kon Hij mij overrompelen met zijn Goddelijke gerechtigheid waar en wanneer het Hem goeddunkte.

Deze gedachten maakten dat ik weer helemaal op mijn besluiten terugkwam en toen ik mijn broer weer sprak, zei ik tegen hem dat ik ertoe neigde te blijven en mijn lot daar te ondergaan waar God mij had geplaatst en dat dit nu zelfs mijn taak leek geworden, om de redenen die ik hierboven uiteen heb gezet.

Mijn broer is een heel gelovige man, maar hij lachte om alles wat ik had aangevoerd over een Goddelijke aanwijzing. Hij vertelde me verschillende verhalen over mensen zoals ik, roekeloze mensen zei hij. Hij zei dat ik mij er inderdaad bij moest neerleggen, als bij Gods werk, wanneer ik op één of andere manier invalide was geweest door kwalen of ziektes. Als ik daardoor niet kon vertrekken, dan zou ik mij moeten neerleggen bij Zijn bevel, omdat Hij, mijn Schepper, een onbetwist, soeverein recht had om over mij te beschikken, en dat het dan niet moeilijk was te bepalen of het de roeping was van Zijn voorzienigheid of niet. Maar het was belachelijk om het kale feit dat ik geen huurpaard kon vinden of dat mijn bediende wegvluchtte, te beschouwen als een aanwijzing van God, want ik was toen gezond van lijf en leden, ik had andere bedienden en ik kon makkelijk een dag of twee te voet gaan. Ik kon onderweg naar keuze een paard huren of een postkoets nemen, want ik had een geldige verklaring dat ik kerngezond was.

Toen vertelde hij me over de schadelijke gevolgen van de arrogantie van de Turken en de moslims in Azië en op andere plaatsen waar hij was geweest (want mijn broer had, zoals ik eerder schreef, als koopman in het buitenland gewoond, de laatste tijd in Lissabon, vanwaar hij enkele jaren eerder was teruggekeerd), hoe zij zorgeloos naar besmette plaatsen gingen en met besmette mensen praatten. Want ze vertrouwden op hun misvattingen over voorbeschikking, die inhielden dat de dood van elk mens was voorbestemd en vooraf in steen was gebeiteld. Daardoor stierven er tien of vijftienduizend per week, terwijl christelijke kooplieden zich meestal wisten te vrijwaren van besmetting door zich af te zonderen en zich terughoudend op te stellen.

Mijn broer slaagde erin mij te overtuigen mijn plannen opnieuw te wijzigen. Ik begon dus weer vertrekplannen te maken en alles daarvoor in gereedheid te brengen. Want, om kort te gaan, de besmettingen in mijn omgeving namen toe en de plakpaten vermeldden

bijna zeventienhonderd doden per week. Mijn broer zei me dat hij het niet aandurfde om langer te blijven. Ik vroeg hem nog bedenktijd tot de volgende dag. Dan zou ik een besluit nemen. Waar het mijn bedrijf aanging had ik alles al zo goed mogelijk voorbereid en had ik bepaald aan wie ik mijn zaken zou toevertrouwen, dus ik hoefde weinig meer te doen dan de beslissing te nemen.

Toen ik die avond naar huis ging, voelde ik me erg terneergeslagen en besluiteloos. Ik had de hele avond vrijgehouden om mijn besluit grondig te overwegen en ik was helemaal alleen, want de mensen hadden zich toen al aangewend om binnen te blijven na zonsondergang, alsof ze het hadden afgesproken. Binnenkort zal ik nog gelegenheid hebben om meer te zeggen over hun redenen om dit te doen.

In de beslotenheid van deze avond probeerde ik eerst te beslissen wat mijn plicht was. Ik zette de argumenten op een rij die mijn broer had gebruikt om mij te bewegen naar het platteland te gaan. Daar tegenover zette ik mijn sterke indruk dat ik moest blijven: de duidelijke reden die ik leek te hebben gezien de bijzondere omstandigheid van mijn beroep en de zorg die ik diende te besteden aan het behoud van mijn zaken, ik kan wel zeggen, mijn hele bezit. Maar ook de aanwijzingen die ik, zo geloofde ik, van God kreeg, en die voor mij de betekenis hadden van een soort instructie om het risico te nemen. Als ik iets had wat ik een aanwijzing zou kunnen noemen om te blijven, bedacht ik, dan moest ik ervan uitgaan dat deze een belofte inhield dat ik behouden zou blijven als ik gehoorzaamde.

Hieraan hechtte ik grote waarde en ik vatte meer moed dan ooit tevoren om te blijven. In gedachten beargumenteerde ik met heimelijk genoegen dat ik moest blijven. Daar kwam bij dat ik de pagina's omsloeg van de Bijbel die voor me lag, terwijl ik buitengewoon geconcentreerd nadacht over de kwestie. Ik riep uit: 'Ik weet niet wat te doen. Heer, leid mij,' en dergelijke. Op dat moment stopte ik toevallig met het omslaan van de pagina's bij psalm 91 en liet ik mijn oog vallen op het tweede vers. Ik las door tot het zevende en legde daarna verband met het tiende, namelijk: 'Ik zeg tot de Heer: mijn toevlucht en mijn burcht, mijn God, op U zal ik vertrouwen! Want Hij zal u zeker redden van de strik van de vogelvangster en van de dodelijke pest. Hij zal u beschutten met Zijn veren, onder Zijn vleugels zult u toevlucht nemen, zijn trouw is een schild en een pantser. U zult niet

vrezen voor het beangstigende van de nacht, voor de pijn die overdag aan komt vliegen, voor de pest, die in het donker rondgaat, voor het verderf dat midden op de dag verwoest. Al zullen er duizend vallen aan uw zijde en tienduizend aan uw rechterhand, bij u zal het onheil niet komen. Slechts met uw ogen zult u het aanschouwen, u zult de vergelding aan de goddelozen zien. Want U, Heer, bent mijn toevlucht. De Allerhoogste hebt u tot uw woning gemaakt. Geen onheil zal u overkomen, geen plaag zal uw tent naderen, etc.’

Ik hoef de lezer waarschijnlijk niet te vertellen dat ik op dat moment besloot in de stad te blijven en mijzelf volledig over te leveren aan de goedheid en de bescherming van de Almachtige en dat ik nergens anders heen zou vluchten. Mijn overleven lag in Zijn handen en Hij kon mij beschermen, zowel bij ziekte als bij gezondheid en als het Hem niet goeddunkte om mij te redden, dan kon hij nog steeds over mij beschikken. Het behoorde zo te zijn dat Hij met mij deed wat Hem goed toescheen.

Nadat ik dit besluit had genomen, ging ik naar bed. De volgende dag werd ik in mijn overtuiging gesterkt omdat de vrouw die ik mijn huis en al mijn zaken had willen toevertrouwen, ziek werd. Maar daarbij kwam nog iets van dezelfde aard wat mij verhinderde te vertrekken, want de volgende dag voelde ik mezelf ook helemaal niet in orde. Dus als ik had willen vertrekken, dan had dat niet gekund. Ik was drie of vier dagen ziek. Dit gaf de doorslag: ik bleef. Dus ik nam afscheid van mijn broer, die vertrok naar Dorking, in Surrey, en daarna nog verder, naar Buckinghamshire of Bedfordshire, naar een toevluchtsoord dat hij daar voor zijn familie had gevonden.

Het was een heel beroerde tijd om ziek te zijn, want als iemand klaagde werd onmiddellijk gezegd dat hij de pest had. Ik had echt geen symptoom van die ziekte, maar toch was ik bang dat ik besmet was, want ik had erg last van mijn hoofd en mijn maag. Maar na ongeveer drie dagen voelde ik me beter. In de derde nacht sliep ik goed. Ik zweette een beetje en voelde me een stuk beter. De angst dat ik de pest had verdween helemaal toen ik beter werd. Ik pakte mijn gewone leven weer op.

Dit soort dingen maakte echter dat ik alle plannen om naar het platteland te vertrekken uit mijn hoofd zette. Nu mijn broer ook vertrokken was, praatte ik daar ook niet meer over met hem en voerde er ook geen innerlijke discussie meer over.

Het was nu midden juli en de epidemie, die voornamelijk had gewoed aan de andere kant van de stad, in de wijken St. Giles, St. Andrew Holborn en in de richting van Westminster, begon zich nu te verspreiden in oostelijke richting, naar het stadsdeel waar ik woonde. Daar moet wel bij gezegd worden dat zij niet rechtstreeks naar ons toe bewoog. Want de binnenstad, ik bedoel het deel binnen de muren, was nog volledig gezond. De ziekte had zich ook niet erg verspreid aan de andere kant van het water, in Southwark. Want die week stierven er 1268 mensen aan alle ziektes tezamen. Daarvan, zo mag worden verondersteld, stierven er meer dan 900 aan de pest. Maar in de hele binnenstad, binnen de muren, waren dat er maar 28 en in Southwark, inclusief de wijk Lambeth, maar 19, terwijl er alleen al in de wijken St. Giles en St. Martin-in-the-Fields 421 stierven.

Maar we merkten dat de besmettingen zich voornamelijk beperkten tot de wijken buiten de muren. Die waren dichtbevolkt en er woonden nog meer armen, zodat de ziekte makkelijker slachtoffers maakte dan in de binnenstad. Daarover later meer. We merkten dus dat de ziekte onze kant op trok via de wijken Clerkenwell, Cripplegate, Shoreditch, en Bishopsgate. Het hevigste geweld en de razernij van de epidemie verplaatsten zich langzamerhand naar die laatste twee wijken, die grensden aan Aldgate, Whitechapel en Stepney, terwijl ze tot bedaren kwam in de westelijke wijken waar ze was begonnen.

Het was heel vreemd om te zien dat in deze specifieke week, van 4 tot 11 juli, toen er zoals gezegd alleen al in de twee wijken St. Martin en St. Giles-in-the-Fields bijna 400 mensen stierven aan de pest, er slechts drie overleden in de wijk Aldgate, vier in Whitechapel en slechts één in Stepney.

Ook de volgende week, van 11 tot 18 juli, toen het wekelijkse plakkaat 1761 doden vermeldde, stierven er maar zestien in Southwark, aan de overkant van het water.

Maar het aanzien der dingen veranderde spoedig. Met name in de wijk Cripplegate stegen de besmettingscijfers, net als in Clerkenwell. Toen de tweede week van augustus kwam, begroef de wijk Cripplegate alleen al 886 slachtoffers en Clerkenwell 155. Er mag van uitgegaan worden dat 850 van die 886 waren overleden aan de pest, en van de 155 van Clerkenwell was op het plakkaat zelf vermeld dat er 145 waren bezweken aan de pest.

In de maand juli, toen ons stadsdeel, zoals ik schreef, gespaard leek te blijven in vergelijking met het westelijke deel, ging ik gewoon de straat op als dat nodig was voor mijn zaken. Mijn broer had de zorg voor zijn huis in de binnenstad aan mij toevertrouwd, dus ik ging daar dagelijks of om de dag heen om te zien of het veilig was. Ik nam de sleutel mee, ging het huis binnen en liep door de meeste kamers heen om te zien of alles in orde was. Want het mag verbazing wekken dat sommigen zo harteloos zijn te roven en stelen tijdens zo'n ramp, toch werden er in de stad allerlei schurkenstreken uitgehaald en er was zelfs frivoliteit en losbandigheid, even openlijk als altijd, maar ik zal niet zeggen net zo vaak, want er waren veel minder mensen.

Maar nu kwam de plaag ook naar de binnenstad, ik bedoel binnen de muren. Maar daar was slechts een klein deel van de bevolking over, omdat er zoveel naar het platteland waren gegaan. Ook tijdens deze hele maand juli vluchtten er nog mensen, maar niet zo massaal als eerder. In augustus vluchtten er zoveel dat ik begon te denken dat er echt alleen maar magistraten en bedienden in de stad zouden achterblijven.

Nu de bevolking de stad ontvluchtte, moet ik ook opmerken dat het Hof al eerder, in juni, was verhuisd naar Oxford. Het heeft God behaagd dat ze de epidemie daar hebben overleefd. Afgaande op wat mij ter ore is gekomen, zijn ze volledig van de ziekte gespaard gebleven. Ik kan niet zeggen dat ik ooit heb gemerkt dat ze zich daarvoor heel dankbaar hebben getoond, want ze hebben hun leven nauwelijks gebeterd. Toch wisten ze heel goed dat men, zonder ze onwelwillend te zijn, kon beweren dat hun hemelgerende zonden een niet onbelangrijke oorzaak vormden van de verschrikkelijke gesel Gods die het land had getroffen.

De aanblik van Londen had nu echt een vreemde verandering ondergaan. Ik bedoel het hele bebouwde gebied, binnenstad, vrijdommen, buitenwijken, Westminster, Southwark, alles tezamen. Want in het deel dat specifiek de binnenstad wordt genoemd, binnen de muren, waren nog niet veel besmettingen. Maar ik bedoel dat de stad, in het algemeen, een heel andere indruk gaf. Op elk gezicht was zorg en verdriet te lezen. Sommige wijken waren nog niet door de epidemie overweldigd, maar toch was iedereen daar erg bezorgd. We zagen duidelijk hoe de plaag oprukte, dus iedereen begreep dat hijzelf en zijn familie ernstig in gevaar verkeerden. Als het mogelijk was een exacte

voorstelling van deze periode te geven aan de mensen die haar niet hebben meegemaakt en de lezer een juist idee te geven van de verschrikkingen die zich zich overal voordeden, dan moeten ze nauwkeurige indrukken krijgen die ze met ontzetting vervullen. Zonder overdrijving kan worden gesteld dat heel Londen in tranen was. De rouwende mensen liepen weliswaar niet op straat, want niemand trok zwarte kleding of formele rouwkleding aan voor zijn beste vrienden. Maar de stemmen van de rouwendenden waren werkelijk hoorbaar in de straten. De kreten van vrouwen en kinderen bij de vensters en deuren van hun huizen, waar hun meest geliefde verwanten misschien stervende of net gestorven waren, waren zo vaak te horen wanneer we over straat liepen, dat ze zelfs het meest geharde gemoed door merg en been gingen. In elk huis was geweest en geweeklaag te horen, met name in het begin van de bezoeking. Want tegen het einde daarvan waren de zielen van de mensen gehard en was de dood zo prominent aanwezig dat ze zich niet zo'n zorgen maakten over het verlies van hun vrienden, want ze verwachtten zelf dat hun laatste uur elk moment geslagen kon zijn.

Soms brachten mijn zaken mij naar de andere kant van de stad, zelfs toen de ziekte voornamelijk daar heerste. Het was een nieuw fenomeen voor mij, net als voor iedereen. Daarom was ik heel verbaasd dat die straten, die gewoonlijk krioelden van de mensen, nu zo uitgestorven waren. Er waren zo weinig mensen op straat dat, als ik een vreemdeling was geweest die verdwaald was, ik een hele straat uit had moeten lopen (ik bedoel de zijstraten) om iemand te vinden die mij de weg kon wijzen, met uitzondering van de bewakers voor de deuren van de dichtgetimmerde huizen. Daarover zo meer.

Op een dag, toen ik in dat stadsdeel was voor een bepaalde zaak, bracht mijn nieuwsgierigheid mij ertoe om de dingen meer dan gewoonlijk van dichtbij te bekijken. Ik liep dus een flink stuk in straten waar ik niet naartoe hoefde. Ik liep Holborn in. Daar was de straat vol met mensen, maar zij liepen in het midden van de brede straat, niet aan een van beide kanten. Ik vermoed dat ze dat deden omdat ze niet in contact wilden komen met mensen die uit de huizen kwamen en geen geuren of stank wilden inademen uit de huizen die mogelijk besmet waren.

De Advocatenbalies waren allemaal dicht en er liepen ook niet veel advocaten rond in de Temple, Lincoln's Inn of Gray's Inn. Er

waren geen geschillen en er was geen behoefte aan advocaten. Bovendien waren die rond deze tijd van het jaar meestal vertrokken naar het platteland, want het was vakantie. Op sommige plekken waren hele rijen huizen afgesloten. De bewoners waren allemaal gevlucht en er waren slechts één of twee bewakers achtergebleven.

Wanneer ik zeg dat rijen huizen waren afgesloten, dan bedoel ik niet dat ze door de magistraten waren afgesloten, maar dat heel veel mensen waren vertrokken in het kielzog van de rechtbank, omdat ze daarvan afhankelijk waren, voor hun werk of anderszins. Dus de straten waren verlaten, want anderen hadden zich uit de voeten gemaakt omdat ze oprecht bang waren voor de ziekte. Maar in de binnenstad op zich waren de mensen nog lang niet zo bang. In het begin was hun ontsteltenis onbeschrijflijk geweest. Maar zoals gezegd, in die tijd greep de plaag diverse malen om zich heen, om daarna weer tot bedaren te komen. Dus telkens schrokken ze en daarna ebde hun vrees weer weg. Dat gebeurde diverse keren, tot ze eraan begonnen te wennen. Zozeer zelfs dat, wanneer de ziekte scheen op te laaien maar zich nog niet naar de binnenstad of de oostelijke en zuidelijke stadsdelen verspreide, ze weer moed begonnen te vatten en, als ik dat zo mag stellen, een beetje gevoelloos werden. Het is waar dat veel mensen waren gevlucht, zoals ik schreef, maar die kwamen voornamelijk uit het westelijke deel en uit wat wij het hart van de stad noemen. Met andere woorden, dat waren de rijkste mensen, zij die zich niet druk hoefden te maken om werk of zaken. Maar de meeste anderen bleven en leken het ergste af te wachten. Dus in de plaatsen die wij de vrijdommen noemen, en in de buitenwijken, in Southwark, en in het oostelijke deel, zoals in Wapping, Ratcliff, Stepney, Rotherhithe en zo, bleven de meesten, afgezien van enkele bemiddelde families die, zoals ik zei, niet afhankelijk waren van hun bedrijven.

Hierbij mag niet worden vergeten dat de binnenstad en de buitenwijken buitengewoon dichtbevolkt waren tijdens de catastrofe, ik bedoel toen deze begon. Hoewel ik de bevolking van de stad later nog verder heb zien groeien en heb gezien hoe machtige mensenmassa's, meer dan ooit, zich in Londen vestigden, hadden we altijd het idee dat er na de oorlogen, nadat de legers waren ontbonden en de koninklijke familie en de monarchie waren hersteld, zo veel mensen naar Londen waren getrokken om hier werk te zoeken of bij het Hof een aanstelling, erebaantje of beloning voor diensten te verkrijgen, dat de bevolking

volgens berekeningen gegroeid was met meer dan honderdduizend mensen. Sommigen waagden zelfs te beweren dat het er twee keer zoveel waren, want al de geruïneerde koningsgezinde families trokken naar de stad. Alle veteranen begonnen hier bedrijfjes en er vestigden zich heel veel families. Het Hof bracht zoals gezegd een grote concentratie van hoogmoed en nieuwe modes. Iedereen werd liederlijk en genotzuchtig en de vreugde van de Restauratie had vele families naar Londen gelokt.

Ik heb vaak gedacht aan de belegering van Jeruzalem door de Romeinen toen de Joden daar bijeen waren gekomen om Pesach te vieren, zodat een ongelooflijke hoeveelheid mensen, die anders in andere landen waren geweest, door het beleg werden verrast. Zo kwam de pest Londen binnen op het moment dat de bevolking enorm was toegenomen door bovengenoemde omstandigheden. Deze opeenhoping van mensen, aangelokt door een jeugdig en liederlijk Hof, zorgde voor veel werk in de stad, vooral in alle sectoren die te maken hadden met mode en luxe producten. Het Hof trok dus een groot aantal arbeiders, ambachtslieden en dergelijke aan, meest armen die hun brood moesten verdienen met hun werk. Ik herinner me in het bijzonder dat de burgemeester een presentatie kreeg over de levensomstandigheden van de armen, waarin het aantal lintenwevers in en rond de stad werd geschat op meer dan 100.000. De meerderheid daarvan woonde toen in de wijken Shoreditch, Stepney, Whitechapel en Bishopsgate, dus rond Spitalfields. Dat wil zeggen, Spitalfields zoals het toen was, want het is nu meer dan vijf keer zo groot.

Op grond hiervan kan men zich een voorstelling maken van het totale aantal mensen. Ik verbaasde me vaak werkelijk dat er nog zoveel mensen in de stad leken te zijn achtergebleven, nadat er in het begin zo bovenmatig veel waren vertrokken.

Maar nu moet ik weer teruggaan naar het begin van deze ongewone tijd. Toen de mensen net bang begonnen te worden, werd hun angst op een eigenaardige manier aangewakkerd door diverse vreemde gebeurtenissen. Als je die op een rij zette, mocht het echt een wonder heten dat de hele bevolking niet als één man was opgestaan om zijn onderkomen en de stad te verlaten als een stuk grond waarvan God had bepaald dat het een Akeldama zou worden, gedoemd weggevaagd te worden van de aardbodem met inbegrip van alles wat zich daar bevond. Ik zal slechts enkele van deze dingen noemen, maar het waren

er met zekerheid zo veel, en er waren zoveel illusionisten en tovenaars die ze verkondigden, dat ik vaak verbaasd was dat er überhaupt mensen (vooral vrouwen) in de stad waren gebleven.

Ten eerste was enkele maanden voor de uitbraak van de pest een vlammeende ster of komeet verschenen. Net als het jaar daarop, want toen verscheen kort voor de Grote Brand nog een komeet. De oude vrouwen en de flegmatieke, zwaarmoedige leden van het andere geslacht, die niet zoveel verschillen van oude vrouwen, merkten op (vooral later, pas toen beide Goddelijke straffen voorbij waren) dat die twee kometen vlak over de stad vlogen, zo laag boven de huizen dat duidelijk werd dat ze alleen voor de stad een bijzondere betekenis hadden. Ze zeiden dat de komeet die zichtbaar werd voor de pestepidemie een fletse, matte kleur had en zich plechtstatig, log en traag voortbewoog, terwijl de komeet die kwam voordat de brand uitbrak, helder schitterde, anderen zeiden vlamde, en zich snel en krachtig voortbewoog. Dat betekende volgens hen dat de eerste een zware straf voorspelde, zoals de pest, traag maar onverbiddeijk, gruwelijk en vreselijk, en de andere een plotseling, snel en vurig onheil, zoals de Grote Brand. Sterker nog, sommige mensen gingen zo in details dat ze, wanneer ze naar de komeet keken die voor de brand verscheen, dachten dat ze hem woest en snel zagen overkomen, dat ze hem met het blote oog konden zien bewegen en zelfs horen, dat hij een machtig, razend geluid maakte, woest en verschrikkelijk, maar wel op een afstand dus slechts amper waarneembaar.

Ik heb beide sterren gezien, en ik moet bekennen dat ik zo veel geloof hechtte aan de gangbare opvatting over deze zaken, dat ik ertoe geneigd was ze te beschouwen als voorbodes en waarschuwingen voor Goddelijke straffen. Vooral toen na de eerste komeet de pest was gekomen en ik er daarna nog zo één zag. Toen kon ik slechts zeggen dat God de stad nog niet voldoende had geseld.

Maar tegelijkertijd kon ik niet zo veel gewicht aan die dingen hechten als anderen, want ik wist ook dat astronomen dat soort dingen toeschrijven aan natuurlijke oorzaken en dat de bewegingen en zelfs de banen en de omwentelingen ervan worden berekend, of dat men voorwendt die te berekenen. Dus ze kunnen niet volledig worden bestempeld als voorbodes of voorspellers van gebeurtenissen als epidemieën, oorlog, brand en dergelijke, en minder nog als de veroorzakers daarvan.

Maar wat mijn gedachten of die van de filosofen ook zijn of waren, dit soort dingen hadden een meer dan normale invloed op de gemoederen van het gewone volk, dat bijna zonder uitzondering sombere voorgevoelens koesterde dat de stad één of andere afschuwelijke ramp of straf boven het hoofd hing. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door de waarneming van deze komeet en door de lichte opschudding in december na de dood van de twee mensen in St. Giles, zoals ik heb beschreven.

De angstige voorgevoelens van de mensen werden bovendien op een merkwaardige manier verhevigd door de dwaling van dat tijdsgewricht, waarin de mensen volgens mij, ik kan me niet voorstellen met welk uitgangspunt, meer dan ooit tevoren of nadien verslingerd waren aan profetieën en astrologische goochelarij, dromen en oudewijvenpraat. Ik weet niet of deze onzalige geestesgesteldheid oorspronkelijk was ontstaan door de stommiteiten van bepaalde figuren die er munt uit sloegen, ik bedoel uit het drukken van voorspellingen en waarzeggerij, maar het is zeker dat de mensen verschrikkelijk angstig werden van boeken als *Lilly's Almanak*, *Gadbury's Astrologische Voorspellingen*, *Arme Robin's Almanak* en dergelijke. En ook van bepaalde zogenaamd godsdienstige boeken met titels als *Verlaat haar mensen, anders vallen haar plagen u ten deel*, *Tijdige waarschuwing*, *Waarschuwing aan Brittannië*, en zovele andere. Al die boeken, of de meeste, voorspelden openlijk of impliciet de ondergang van de stad. Sterker nog, enkele van die figuren waren zo schaamteloos geestdriftig dat ze in de straten hun voorspellingen verkondigden met het voorwendsel dat ze naar de stad waren gestuurd om te preken. Met name één van hen die, als Jonas in Ninive, door de straten schreeuwde: 'Nog veertig dagen en Londen zal vernietigd worden'. Ik weet niet zeker of hij zei: 'Nog veertig dagen' of 'nog maar enkele dagen'. Een andere rende naakt rond, met alleen een onderbroek aan, en schreeuwde dag en nacht, net als een man die door Flavius Josephus is beschreven en 'Wee Jeruzalem!' riep, kort voordat die stad werd vernietigd. Zo riep dit arme, naakte schepsel: 'Oh, de machtige en de vreselijke God!' Dit herhaalde hij steeds, met zijn stem en zijn gezichtsuitdrukking vol afgrijzen. Hij zei nooit iets anders en liep met snelle pas. Niemand zag hem ooit stoppen, rusten of iets eten, tenminste dat heb ik nooit gehoord. Ik ben dit arme schepsel meerdere keren op straat tegengekomen en had met hem willen praten. Maar hij wilde geen

gesprek met mij of met wie dan ook. Hij herhaalde zonder ophouden zijn sinistere kreten.

Dit soort dingen joegen de mensen de grootst mogelijke angst aan, vooral toen ze twee of drie maal op de plakkatens zagen dat er in St. Giles één of twee aan de pest waren overleden.

Verder waren er de dromen van oude vrouwen of, beter gezegd, de uitleg die oude vrouwen gaven van de dromen van anderen. Een hoop mensen raakten hierdoor zelfs hun verstand kwijt. Sommigen hoorden stemmen die ze waarschuwden weg te gaan, omdat Londen zo zwaar zou worden getroffen door de pest dat er niet genoeg levenden zouden overblijven om de doden te begraven. Anderen zagen verschijningen in de lucht. Men moet mij toestaan van beide fenomenen te zeggen, ik hoop zonder deze mensen tekort te doen, dat ze stemmen hoorden die nooit hebben gesproken en verschijningen zagen die nooit zichtbaar zijn geweest. Maar de verbeelding van de mensen maakte ze echt koppig en bezeten. Het was geen wonder dat ze vormen en figuren zagen, beelden en verschijningen, die uit niets dan lucht en damp bestonden, want ze zaten voortdurend naar de wolken te turen. Nu eens zeiden ze tegen ons dat ze een vlamvend zwaard zagen dat werd vastgehouden door een hand die uit een wolk kwam, waarvan de punt recht boven de stad hing. Dan weer zagen ze lijkkoetsen en doodskisten in de lucht, op weg naar een begrafenis. Toen weer stapels onbegraven lijken, dat soort dingen, al naargelang de inbeelding van de arme, bange mensen ze voorzag van stof tot nadenken.

*Zo toont het hypochondrisch ijlen,
In het zwerk legers, veldslagen en zeilen,
Tot nuchtere ogen het zinsbedrog ontwijden
en naar zijn essentie, waterdamp, herleiden*

Ik zou dit verslag kunnen vullen met de vreemde verhalen waarin zulke mensen dagelijks beschreven wat ze hadden gezien. Ze waren er allemaal zo vast van overtuigd dat ze hadden gezien wat ze zich inbeeldden, dat het onmogelijk was tegenwerpen te maken zonder de wellevendheid te verstoren, of te worden beschouwd óf als lomp en ongemaniërd, óf als profaan en ongevoelig. Op een keer, voordat de epidemie begon (alleen in St. Giles was zij begonnen, zoals gezegd), ik geloof dat het in maart was, zag ik een menigte op straat

staan. Uit nieuwsgierigheid ging ik bij ze staan. Ik merkte dat ze allemaal naar de lucht tuurden om iets te zien wat een vrouw hun omschreef als duidelijk zichtbaar: een in het wit geklede engel, met een vlammend zwaard in zijn hand, waarmee hij dreigend boven zijn hoofd zwaaide. Ze beschreef elk deel van de figuur als levensecht en toonde die arme mensen de beweging en de vorm. Die namen dat zo gemakkelijk en zo gretig van haar aan!

‘Ja, ik zie het allemaal duidelijk,’ zegt er één.

‘Daar is het zwaard, zo duidelijk als wat.’

Iemand anders zag de engel. Eén van hen zag zelfs zijn gezicht en riep: ‘Wat een prachtig schepsel!’

De een zag iets, de ander wat anders. Ik leek even serieus als de rest, maar misschien niet zo gewillig om me te laten bedriegen. Ik zei dus dat ik niets anders zag dan een witte wolk, die aan de ene kant straalde omdat de zon de andere kant bescheen. De vrouw probeerde het me uit te leggen, maar ze slaagde er niet in mij te laten erkennen dat ik het zag. Want als ik dat had gedaan, had ik gelogen. Maar de vrouw draaide zich naar mij toe, keek mij aan en beweerde dat ik lachte. Ook dat beeldde ze zich in, want ik lachte echt niet, maar overdacht heel ernstig hoe angstig die arme mensen waren geworden door hun eigen verbeeldingskracht. Ze wendde zich echter van mij af en zei dat ik een godslasterlijke kerel was die met de mensen spotte. Ze zei tegen me dat God vertoornd was, dat ons afschuwelijke straffen boven het hoofd hingen en dat zulke laatdunkende mensen als ik vreemd zouden opkijken en zouden sterven.

De mensen die rondom haar heen stonden leken net zo ontstemd als zij. Ik merkte dat ik ze er onmogelijk van kon overtuigen dat ik ze niet uitlachte en dat het waarschijnlijker was dat ze mij zouden lynchen dan dat ik ze uit hun waan zou kunnen verlossen. Dus ik vertrok en de verschijning ging door voor even echt als de vlammende ster zelf.

Ik had nog zo’n confrontatie in het volle daglicht. Dit gebeurde toen ik door een nauwe doorgang van Petty France naar het kerkhof van Bishopsgate liep, bij een rij armenhuizen. De kerk of de wijk Bishopsgate heeft twee kerkhoven: door de één lopen we als we van de plek genaamd Petty France naar Bishopsgate Street gaan, waarbij we net bij de kerkdeur uitkomen. Het andere is aan de kant van de nauwe doorgang, met de armenhuizen aan de linkerkant en aan de